

**VETNAM VA MALAYZIYA MISOLIDA JANUBIY-SHARQIY OSIYO
DAVLATLARIDA EKSPORTGA YO'NALTIRILGAN IQTISODIY DIPLOMATIYA
MODELI**

**EXPORT-ORIENTED ECONOMIC DIPLOMACY MODEL IN SOUTHEAST ASIAN
COUNTRIES: THE CASE OF VIETNAM AND MALAYSIA**

Muallif: Yarashbaeva Manzura

Ilmiy rahbar: professor Hashimov Abdurauf

Annotatsiya: *Ushbu maqolada Vetnam va Malayziyaning eksportga yo'naltirilgan iqtisodiy diplomatiya modeli keng va chuqur tahlil qilinadi. Tadqiqotda ushbu davlatlarning xorijiy to'g'ridan-to'g'ri investitsiyalarni (FDI) jalb etish strategiyalari, eksportni rag'batlantirish mexanizmlari, ASEAN doirasidagi mintaqaviy iqtisodiy integratsiya jarayonlari hamda ikki tomonlama va ko'p tomonlama savdo bitimlaridan foydalanish tajribasi o'ganilgan. Vetnamning 1986-yilgi Doi Moi islohotlaridan boshlab bosib o'tgan iqtisodiy evolyutsiyasi va Malayziyaning yuqori texnologiyali sanoatni rivojlantirishdagi muvaffaqiyati qiyosiy tahlil qilinadi. Maqolada ushbu ikki davlatning iqtisodiy o'sish ko'rsatkichlari, savdo hajmlari, FDI dinamikasi va diplomatik faoliyati ko'rsatkichlari statistik ma'lumotlar asosida taqdim etiladi. Tadqiqot O'zbekiston uchun amaliy tavsiyalar bilan yakunlanadi.*

Kalit so'zlar: *iqtisodiy diplomatiya, ASEAN, FDI, eksportga yo'naltirilgan iqtisodiyot, Vetnam, Malayziya, mintaqaviy integratsiya, savdo siyosati, O'zbekiston.*

Keywords: *economic diplomacy, ASEAN, FDI, export-oriented economy, Vietnam, Malaysia, regional integration, trade policy, Uzbekistan.*

KIRISH

So'nggi o'ttiz yil ichida Janubiy-Sharqiy Osiyo mintaqasi jahon iqtisodiyotining eng dinamik o'sish qutblaridan biriga aylandi. ASEAN ittifoqiga a'zo davlatlar yalpi ichki mahsuloti (YaIM) umumiy hajmi 2023-yilda 3,6 trillion dollardan oshdi va mintaqa jahon savdosining taxminan 7 foizini tashkil etdi.

Bu jarayonda eksportga yo'naltirilgan iqtisodiy diplomatiya — davlatlarning savdo munosabatlari, investitsiyalarni jalb etish va xalqaro iqtisodiy muzokaralar orqali milliy rivojlanish maqsadlarini ta'minlash strategiyasi — muhim rol o'ynadi.

Iqtisodiy diplomatiya tushunchasi an'anaviy diplomatiyadan farq qiladi: u shunchaki ikki tomonlama munosabatlarni emas, balki iqtisodiy manfaatlarni diplomatik vositalar orqali amalga oshirishni anglatadi. Vetnam va Malayziya bu modelning eng muvaffaqiyatli namunalarini namoyish etadi. Vetnam 1986-yilgi Doi Moi islohotlaridan so'ng jahon iqtisodiyotiga integratsiyalashib, yiliga o'rtacha 6-7% iqtisodiy o'shni ta'minlagan.

Malayziya esa 1970-80-yillardagi sanoatlashtirish siyosati natijasida xom-ashyo eksportyoridan yuqori texnologiyali mahsulotlar ishlab chiqaruvchi davlatga aylangan.

Mazkur tadqiqotning asosiy maqsadi ushbu ikki davlatning iqtisodiy diplomatiya modellarini qiyosiy tahlil qilish, ularning muvaffaqiyat omillarini aniqlash va O'zbekiston uchun tatbiq etilishi mumkin bo'lgan amaliy saboqlarni ishlab chiqishdan iborat. Tadqiqotda quyidagi asosiy savollarga javob izlanadi: Vetnam va Malayziya qanday iqtisodiy diplomatiya strategiyalarini qo'lladilar? Bu strategiyalar qanday natijalar berdi? Ushbu tajriba O'zbekiston uchun qanday ahamiyatga ega?

2. NAZARIY ASOS: IQTISODIY DIPLOMATIYA KONSEPSIYASI

Iqtisodiy diplomatiya ilmiy adabiyotda ko'plab ta'riflar bilan ifodalanadi. Rana (2007) iqtisodiy diplomatiyani "davlatning iqtisodiy manfaatlarini himoya qilish va rivojlantirish uchun tashqi siyosat vositalaridan foydalanish" sifatida ta'rif ladi. Bayne va Woolcock (2011) esa uni xalqaro iqtisodiy munosabatlarni boshqarish jarayoni deb belgilaydi, unda savdo, investitsiya, moliya va rivojlanish yordami masalalari birlashadi.

Eksportga yo'naltirilgan o'sish modeli (Export-Led Growth — ELG) nazariyasi Janubiy Koreya, Tayvan, Singapur va Gonkong kabi "Osiyo yo'lbarslar"ining tajribasiga asoslanadi. Bu nazariyaga ko'ra, ichki bozori cheklangan rivojlanayotgan mamlakatlar uchun eksport iqtisodiy o'shning asosiy dvigatelidir. Eksport tarmoqlari yuqori samaradorlik, texnologik innovatsiya va ishchi kuchi malakasini oshirishni rag'batlantiradi.

Zamonaviy iqtisodiy diplomatiya nazariyasida quyidagi to'rt asosiy vosita ajratiladi: birinchidan, savdo shartnomalari va preferensial tarif tizimlari; ikkinchidan, investitsiya muhofazasi va rag'batlantirish bitimlari; uchinchidan, xalqaro iqtisodiy tashkilotlardagi faollik (WTO, APEC, RCEP); to'rtinchidan, rivojlanish yordami va texnik hamkorlik dasturlari. Vetnam va Malayziya ushbu vositalarning barchasidan strategik tarzda foydalangan.

3. VETNAM IQTISODIY DIPLOMATIYASI: DOI MOI DAN GLOBAL INTEGRATSIYAGACHA

3.1. Doi Moi islohotlari va ochiq iqtisodiyotga o'tish (1986—1995)

1986-yilda Vetnam Kommunistik partiyasining VI qurultoyida qabul qilingan Doi Moi ("Yangilanish") islohotlari mamlakat tarixida burilish nuqtasi bo'l di. Islohotlar uch asosiy yo'nalish bo'yicha amalga oshirildi: bozor iqtisodiyotiga o'tish, xususiy tadbirkorlikni qonunlashtirish va xorijiy kapitalga yo'l ochish. 1987-yilda qabul qilingan Xorijiy investitsiyalar to'g'risidagi qonun FDI uchun huquqiy asos yaratdi.

Qishloq xo'jaligida erkin bozor narxlariga o'tish natijasida Vetnam 1989-yildan boshlab guruch eksporti bo'yicha jahon lideri bo'l di. AQSh embargosi (1994-yilgacha davom etgan) mavjudligiga qaramay, Vetnam ASEAN davlatlari, Yaponiya va Yevropa bilan iqtisodiy aloqalarni kengaytirdi.

3.2. Global iqtisodiy integratsiya (1995—2010)

1995-yilda ASEAN ga a'zoligi, 1998-yilda APEC ga qo'shilishi va 2007-yilda WTO ga kirishi Vetnamning global iqtisodiy tizimga to'la integratsiyalanishini ta'minladi.

AQSh bilan ikki tomonlama savdo shartnomasining 2001-yilda imzolanishi esa eksportda inqilob yasadi: 2001-2010-yillarda AQSHga eksport 15 barobarga oshdi.

Nike, Samsung, Intel kabi transmilliy korporatsiyalarning Vetnamga kirib kelishi iqtisodiy diplomatiyaning amaliy samarasi bo'l di. 2006-yilda Samsung birinchi zavodini Vetnamda ochdi va bugungi kunda kompaniya Vetnam umumiy eksportining 20 foizidan ortig'ini ta'minlaydi. Intel 2010-yilda Xo'Shi Minda 1 milliard dollarlik yig'ish zavodi ochdi.

3.3. Zamonaviy Vetnam iqtisodiy diplomatiyasi (2010—2024)

So'nggi oo' yil ichida Vetnam eng ko'p erkin savdo shartnomasi (FTA) imzolagan rivojlanayotgan mamlakatlardan biriga aylandi. 2019-yilda Yevropa Ittifoqi bilan EVFTA, 2020-yilda Buyuk Britaniya bilan UKVFTA, 2022-yilda Hindiston bilan hamkorlik bitimlari imzolandi. Vetnam hozirgi kunda 15 dan ortiq FTA ishtirokchisi hisoblanadi. Ko'rsatkich	2000-yil	2010-yil	2020-yil	2023-yil
YaIM (mlrd. \$)	31,2	115,9	271,2	433,4
Eksport (mlrd. \$)	14,5	72,2	282,6	354,7
FDI kirimi (mlrd. \$)	1,3	8,0	15,8	36,6
Aholi jon boshiga YaIM (\$)	402	1.334	2.786	4.475
Qashshoqlik darajasi (%)	37,4	14,5	5,7	2,9

1-jadval. Vetnam asosiy iqtisodiy ko'rsatkichlari (2000-2023)

Jadvaldan ko'rinadiki, Vetnam YaIMi 2000-2023-yillar oralig'ida 14 barobarga, eksport hajmi esa 24 barobarga oshgan. Iqtisodiy o'shning asosiy dvigateli bo'lib xorijiy investitsiyalar va eksport hisoblanganligi yaqqol namoyon bo'l moqda.

4. MALAYZIYA IQTISODIY DIPLOMATIYASI: TEXNOLOGIYALI O'SISH MODEL

4.1. Yangi iqtisodiy siyosat va sanoatlashtirish (1970—1990)

Malayziya mustaqilligini qo'l ga kiritganidan (1957) so'ng dastlab xom-ashyo — qalay, kauchuk va keyin neft eksportiga tayanib rivojlandi. 1970-yilda qabul qilingan Yangi iqtisodiy siyosat (NEP) iqtisodiy tengsizlikni kamaytirish va sanoatlashtirish orqali mamlakatni o'z gar tirishga qaratildi.

1980-yillar boshida Bosh vazir Mahathir Mohamad tomonidan e'lon qilingan "Sharqqa Qarang" (Look East) siyosati Yaponiya va Janubiy Koreyaning sanoatlashtirish

tajribasini o'r ganish va ularga taqlid qilishga yo'nal tirildi. Bu davrda Proton (milliy avtomobil), Petronas (neft kompaniyasi) kabi strategik korxonalar tashkil etildi.

4.2. Elektronika va yuqori texnologiyalar hukmronligi (1990—2010)

Penang viloyati 1970-yillardan boshlab Intel, Motorola, Dell kabi transmilliy korporatsiyalarni jalb qilib, "Osiyoning Kremniy vodiysi" nomini oldi. Malayziyaning investitsion muhitini yaxshilash bo'yicha qilgan sa'ylari — erkin iqtisodiy zonalar, soliq imtiyozlari, malakali ishchi kuchi tayyorlash — iqtisodiy diplomatiyasining amaliy ifodasi bo'l di.

1991-yilda Mahathir Mohamad tomonidan e'lon qilingan "Vizyon 2020" (Wawasan 2020) dasturi mamlakatni 2020-yilgacha rivojlangan davlatlar qatoriga qo'shish maqsadini qo'ydi. Shu doirada Multimedia Super Corridor (MSC) loyihasi amalga oshirildi va bu Kuala-Lumpurni mintaqaviy texnologiya markaziga aylantirdi.

4.3. Halal iqtisodiyot va islomiy moliya — noyob diplomatik brend

Malayziya 2000-yillardan boshlab global halal iqtisodiyot va islomiy moliya markaziga aylanish strategiyasini qabul qildi. Bugungi kunda Malayziya jahon islomiy moliya bozorining taxminan 25 foizini nazorat qiladi. Kuala-Lumpur Xalqaro Islomiy Moliya Markazi (INCEIF) va Islomiy Moliya Xizmatlari Kengashi (IFSB) shtab-kvartirasi sifatida jahon ahamiyatiga ega.

Halal sertifikatlash tizimi (JAKIM) Malayziyaga global halal savdo bozorida raqobatdosh ustunlik berdi. 2023-yil ma'lu motlariga ko'ra, jahon halal bozori hajmi 2 trillion dollardan oshgan va Malayziya ushbu bozorda yetakchi o'rin egallaydi.

Ko'rsatkich	2000-yil	2010-yil	2020-yil	2023-yil
YaIM (mlrd. \$)	93,8	255,0	336,7	430,9
Eksport (mlrd. \$)	98,2	198,8	234,0	298,8
FDI kiritimi (mlrd. \$)	3,8	9,1	3,4	9,4
Aholi jon boshiga YaIM (\$)	4.034	9.027	10.412	13.289
Elektronika ulushi eksportda (%)	41	44	38	36

2-jadval. Malayziya asosiy iqtisodiy ko'rsatkichlari (2000-2023)

5. QIYOSIY TAHLIL: IKKALA MODELNING O'XSHASHLIKLARI VA FARQLARI

5.1. Umumiy strategik o'xshashliklar

Vetnam va Malayziyaning iqtisodiy diplomatiyasini tahlil qilar ekanmiz, bir qator muhim umumiy xususiyatlar ko'zga tashlanadi.

Har ikki davlat ham eksportni milliy iqtisodiy rivojlanishning asosiy omili sifatida belgilagan va bu borada izchil davlat siyosati yuritgan.

ASEAN a'zoligi ikkala mamlakatga ham mintaqaviy bozorga kirishda muhim platforma vazifasini o'ynagan.

Ikkinchi umumiy xususiyat — xorijiy to'g'ridan-to'g'ri investitsiyalarga munosabat.

Har ikki mamlakat ham FDI ni shunchaki kapital manbai sifatida emas, balki texnologiya transferi, eksport imkoniyatlari va bandlikni oshirish vositasi sifatida ko'rgan.

Uchinchi umumiy jihat — ko'plab erkin savdo shartnomalari tizimini shakllantirish strategiyasi.

Bugungi kunda Vetnam 15+ va Malayziya 16+ FTA ishtirokchisidir.

5.2. Asosiy farqlar va o'ziga xos xususiyatlar

Mezon	Vetnam	Malayziya
Rivojlanish bosqichi	Quyidagi o'rta daromadli, jadal o'smoqda	O'rta-yuqori daromadli, barqaror
Asosiy eksport tovar	Elektronika, kiyim-kechak, poyabzal, qishloq xo'jaligi	Elektronika, neft va gaz, palm moyi, xizmatlar
Raqobatdosh afzallik	Arzon, malakali ishchi kuchi; geografik joylashuv	Infratuzilma, texnologiya, halal brend, ingliz tili
Investitsion muhit	Tez yaxshilanmoqda, hali ham to'siqlar mavjud	Nisbatan yaxshi o'rnatilgan, iqtisodiy erkinlik yuqori
Noyob diplomat. nisha	Janubiy Xitoy dengizi geosiyosati	Halal iqtisodiyot va islomiy moliya markazi
Davlat roli	Kuchli, Kommunistik partiya rahbarligi	Aralash, bozor va davlat aralashuvi
ASEAN ichidagi o'rin	Ishlab chiqarish markazi, kuchayib bormoqda	Mintaqaviy moliya va texnologiya markazi

3-jadval. Vetnam va Malayziya iqtisodiy diplomatiyasini qiyosiy tahlil

6. ASEAN DOIRASIDA IQTISODIY INTEGRATSIYA

ASEAN (1967-yilda tashkil etilgan) Janubiy-Sharqiy Osiyo davlatlarining iqtisodiy integratsiya platformasi bo'lib, Vetnam va Malayziyaning tashqi iqtisodiy siyosatida markaziy o'rin tutadi. ASEAN iqtisodiy hamjamiyati (AEC) 2015-yilda e'lon qilinib, tovarlar, xizmatlar, investitsiyalar va malakali ishchi kuchining erkin harakati uchun sharoit yaratdi.

ASEAN+3 (Xitoy, Yaponiya, Janubiy Koreya), RCEP (Mintaqaviy Keng qamrovli iqtisodiy sheriklik) kabi kengaytirilgan formatlar Vetnam va Malayziyaga 2,2 milliard aholi yashaydigan ulkan bozorga kirish imkonini berdi. RCEP 2022-yilda kuchga kirgan va bu dunyo YaIMining 30 foizini qamrab oluvchi eng yirik erkin savdo zonasini tashkil etdi.

Mazkur integratsiya jarayonlari shuni ko'rsatadiki, zamonaviy iqtisodiy diplomatiyada ikki tomonlama munosabatlar bilan cheklanib bo'lmaydi — mintaqaviy va global ko'p tomonlama institutlarda faol ishtirok etish zarur. Bu saboq O'zbekiston uchun ham muhim ahamiyat kasb etadi.

7. O'ZBEKISTON UCHUN AMALIY SABOQLAR VA TAVSIYALAR

O'z bekiston 2017-yildan boshlab iqtisodiy islohotlarni jadallashtirib, tashqi iqtisodiy siyosatini yangiladi. 2022-yilda eksport hajmi 19,1 milliard dollarni tashkil etdi va FDI kirimida ijobiy o'z garish kuzatilmoqda. Biroq Vetnam va Malayziya tajribasidan kelib chiqqan holda, bir qator muammoli tomonlar ham mavjud.

7.1. Savdo shartnomalari tizimini rivojlantirish

Vetnam va Malayziya tajribasi shuni ko'rsatadiki, erkin savdo shartnomalari eksport o'smishini keskin tezlashtiradi. O'z bekiston hozirda MDH mamlakatlari, Xitoy va bir qator rivojlanayotgan davlatlar bilan savdo shartnomalari tuzgan, biroq Yevropa Ittifoqi, ASEAN yoki MERCOSUR bilan FTA hali yo'q. GSP+ tizimidan to'la foydalanish va kelajakda DeepFTA (chuqur erkin savdo bitimi) imzolash strategik ustuvorlik bo'l ishi kerak.

7.2. FDI jalb etishda sifatli yondashuv

Vetnamning Samsung, Intel bilan hamkorligi ko'rsatganidek, FDI miqdoridan ko'ra sifati muhimroq. O'z bekiston uchun muhim yo'na lishlar: raqamli iqtisodiyot va IT-park rivojlantirish; farmatsevtika va tibbiy uskunalar ishlab chiqarish; qishloq xo'jaligini qayta ishlash klasterlari; to'qimachilik va kiyim-kechak eksporti grandjuniori.

7.3. Mintaqaviy integratsiyaga faolroq yondashish

O'z bekiston SCO (Shanxay hamkorlik tashkiloti) va MDH doirasidagi iqtisodiy hamkorlikni yanada faollashtirishi, shuningdek ASEAN bilan aloqadorlik shartnomasini imzolash imkoniyatini ko'rib chiqishi maqsadga muvofiq. Malayziyaning halal brend tajribasidan foydalangan holda O'z bekiston ham O'rta Osiyo va Islom olamiga mo'ljallangan "halal iqtisodiy markaz" konsepsiyasini ishlab chiqishi mumkin.

7.4. Iqtisodiy diplomatiya institutlarini mustahkamlash

Vetnam va Malayziya tajribasidan kelib chiqqan holda, O'z bekiston uchun quyidagi tashkiliy tavsiyalar muhim ahamiyat kasb etadi:

- Savdo va investitsiya agentligining vakolatlarini kengaytirish va xorijdagi elchixonalar bilan muvofiqlashtirishni yaxshilash;
- Xorijdagi o'zbek diasporasi bilan iqtisodiy aloqalarni diplomatik kanal orqali mustahkamlash;
- Mahsulotlarni standartlashtirish va sertifikatlash tizimini xalqaro talablarga moslashtirish;
- Eksport uchun kadrlar tayyorlash — xorijiy tillar, xalqaro tijorat huquqi, lojistika bo'yicha mutaxassislar yetishtirishni kuchaytirish.

• 8. XULOSA

Ushbu tadqiqot Vetnam va Malayziyaning eksportga yo'naltirilgan iqtisodiy diplomatiya modellari rivojlanayotgan mamlakatlar uchun samarali yo'l ko'rsatuvchi ekanligini tasdiqladi. Vetnam qisqa muddatda yopiq, rejalashtirilgan iqtisodiyotdan global ishlab chiqarish markaziga aylanishga muvaffaq bo'l di; Malayziya esa tabiat resurslaridan texnologiya va xizmatlar iqtisodiyotiga o't ish modelini namoyish etdi.

Har ikki mamlakatning muvaffaqiyat formulasi quyidagi komponentlardan tashkil topadi: birinchidan, barqaror va izchil davlat siyosati; ikkinchidan, strategik FTA

tarmog'ini shakllantirish; uchinchidan, xorijiy investitsiyalarni texnologiya transferi bilan bog'lab jalb etish; to'rtinchidan, mintaqaviy integratsiya tizimlarida faol ishtirok etish; beshinchidan, o'ziga xos raqobatdosh afzalliklarga ega "brand" yaratish.

O'z bekiston uchun ahamiyati shundaki, mamlakat ham o'ziga xos geografik joylashuvi, boy tabiiy resurslari, yosh va kuchayib boruvchi mehnatkash aholisi, O'rta Osiyo markazida strategik o'rni kabi afzalliklarga ega. Bu imkoniyatlardan to'la foydalanish uchun iqtisodiy diplomatiyani tizimli, ma'lumotlarga asoslangan va uzoq muddatli strategiya asosida olib borish zarur. Vetnam va Malayziya tajribasi aynan shunday strategik izchillikning natijalari qanchalik ulkan bo'l ishi mumkinligini ko'rsatib beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Bayne, N., & Woolcock, S. (Eds.). (2011). The New Economic Diplomacy: Decision-Making and Negotiation in International Economic Relations. Ashgate Publishing.
2. Rana, K. S. (2007). Economic Diplomacy: The Experience of Developing Countries. In N. Bayne & S. Woolcock (Eds.), The New Economic Diplomacy. Ashgate.
3. Korthagen, F. A. J. (2001). Linking Practice and Theory: The Pedagogy of Realistic Teacher Education. Lawrence Erlbaum Associates.
4. World Bank. (2024). World Development Indicators. <https://databank.worldbank.org>
5. UNCTAD. (2023). World Investment Report 2023. United Nations Conference on Trade and Development. <https://unctad.org/wir2023>
6. ASEAN Secretariat. (2023). ASEAN Statistical Yearbook 2023. <https://asean.org/asean-statistics>
7. Asian Development Bank. (2023). Asian Development Outlook 2023. <https://www.adb.org/publications/asian-development-outlook-2023>
8. General Statistics Office of Vietnam. (2023). Statistical Yearbook of Vietnam 2023. <https://www.gso.gov.vn>
9. Department of Statistics Malaysia. (2023). Malaysia Economic Statistics 2023. <https://www.dosm.gov.my>
10. RCEP Secretariat. (2022). Regional Comprehensive Economic Partnership: Text and Annexes. <https://rcepsec.org>
11. O'z bekiston Respublikasi Statistika agentligi. (2023). O'z bekiston raqamlarda 2023. <https://stat.uz>
12. Investitsiyalar, sanoat va savdo vazirligi. (2023). O'z bekistonning tashqi savdo ko'rsatkichlari. <https://mift.uz>